

Tamási Áron betegsége, halála, végtisztessége

SIPOS LAJOS

1965-ben Tamási Áron beteg lett. Szeptemberben és októberben hosszabb időt töltött a budapesti János kórházban. Október 23-án Farkaslakáról látogatóba érkeztek testvérei: Ágnes, Gáspár, Anna. Az író a kórház után is gyengélkedett, ágyban fekvő beteg volt. Nem tudta testvéreinek megmutatni az akkori Budapestet, csupán a megnézendők listáját állította össze. A kísérésre barátait kérte föl. „Sokat és hosszan szeretett volna még Farkaslakán időzni – írta Czine Mihály *Tamási Áron vonzásában* című írásában –. Tervei voltak a szülőházzal is: visszagigazítani olyanra a belső beosztást is, amilyen az ő gyermekkorában volt. Fel akarta újra építtetni a szobában a Gáspár házassodásakor lebontott cserepest [...] s érezve a közelítő őszt, beszélt Ágnessel is, intézkedjen úgy, hogy a szoba, amelyben már annyit lakott, mindig fent legyen tartva az ő számára. Ha majd úgy érzi, jön a nagy Kaszás, jön Farkaslakára.”

Novemberben, a Kossuth Klubban megrendezték Tamási Áron szerzői estjét. „Annyi embert még ritkán látott a Múzeum utcai színház – olvasható Czine Mihály idézett írásában –. Már a falak mellett, az előcsarnokban is állnak, s még mindig jönnek – mondtam az előadás kezdete előtt diadalmasan. »Tudják, hogy meg fogok halni« – válaszolt Áron bácsi egykedvűen. Hangsúly nélkül, teljes bizonyossággal, cáfolatot sem várva. [...] Nagy közönsége volt: az ország minden tájáról jöttek az estre, jöttek a szomszédos országokból is.» A testvérek, a rokonok és a jó barátok mind ott voltak. Czine Mihály tartotta a bevezetőt. Az egykori székelyudvarhelyi diák, Palló Imre, a Magyar Állami Operaház szólistája székely népdalokat énekelt, köztük a *Mikor Csikból elindultam* kezdetűt. Bihar József a színjátékokból adott elő részleteket. Pécsi Sándor felolvasta a *Kivirágzott kecskeszarvak* című novellát. Az író, fáradtan és betegségét legyőzve mondta el *A hegyi patakról* című vallomását.

Tamási állandóan fáradt volt, napi huszonötfele tablettát szedett, s folyamatosan kapta az injekciókat is. Undorral, de szó nélkül nyelte az orvosságokat. Mindenképpen élni akart még. És írni. Az orvosok és a környezete azonban pontosan tudta, napjai meg vannak számlálva. Közben híre ment mindenfelé Tamási Áron betegségének. Balogh Edgár Kolozsvárról érdeklődött. Szemlér Ferenc november 22-én kelt levelében azt ajánlotta, költözzék haza tavasztól őszig, a folyamatos tartózkodási engedélyt Sütő András bizonyára el tudja intézni, itthon pedig megerősödik.

A hazaköltözésre nem került sor. Tamási Áron december 24-én, a lakására kihívott anyakönyvvezető előtt negyedszer

Tamási Áron Budapesten Bokor Ágotával és rokonaival, Ágnessel, Gáspárral, Annával, 1965-ben (Petőfi Irodalmi Múzeum, fotó: Timár Máté)

is megnősült. A negyedik asszony nem a pozsonyi keresztlány lett, hanem az akkor 33 éves Bokor Ágota, aki már 1956-ban segédkezett a lakásfestés utáni takarításban és egyéb munkákban, s akinek a neve felbukkant az 1964. évi feljegyzésekben és az író hazaküldött leveleiben. A „középtermetűnél magasabb, [...] vékony és arányos”, könnyed járású, finom kezű, „keskeny és hosszú, tojásdad arcú” fiatalasszony, akinek „szeme nagy és fekete, tekintete változó, de leginkább puha” volt, amint írta Tamási Áron feleségéről 1966. február 17-én a naplójában, fontos szerephez jutott a mindössze öthónapnyi házasság alatt. Az író, aki maga is tisztában volt sorsával, s akinek álmában Nyíró József, a papi rendből kiugrott, majd az emigrációban oda visszatért író társ azt „mondta”, készíti neki a „helyet” oda-fönt, egy utolsó erőfeszítéssel írásba kezdett. 1966-ban, a Kút-völgyi úti kórházban, ágyban fekve tollba mondta a *Bölcső és Bagoly* folytatásának szánt önéletrajzot *Vadrózsa ága* címmel. Ez a fontos emlékeket tartalmazó, szépen megírt könyv napról-napra készült. A diktálás után a szöveget leíró feleség otthon legépelte az anyagot, másnap az író korrigálta a szöveget. A *Vadrózsa ága* című könyvet április 19-én fejezték be.

Tamási Áron május 19-én megírta a végrendeletét. A szerzői jogokból befolyó összes jövedelmét a feleségére hagyta azzal a kikötéssel, hogy a testvérek, végkielégítésül kapjanak 5-5000 Ft-nak megfelelő összeget. Felesége újra házassodása esetén jogosult a szerzői jogok felére, a másik rész, az ő halála után a teljes vagyont, a farkaslaki plébánia igénybe vétele mellett „fordítottassék egy Farkaslakáról szóló monográfia kiadási

költségeire és egy olyan rokon fiú vagy leány tanulmányainak megkönnyítésére, aki erre érdemesnek látszik.” A farkasréti temetőben dr. Brezanóczy Pál egri püspöki helynök végezte a szertartást. De „mihelyt lehet”, holttestét vigyék haza a farkaslaki temetőbe.

Tamási Áron május 26-án meghalt.

A budapesti végtisztességre június 2-án került sor. A szertartást dr. Brezanóczy Pál egri érsek celebrálta, harminchat kispap segédletével. A koporsóban nyugvó testvértől Tamási Gáspár, a szomorú alkalomra megérkezett testvérek nevében is kézcsokkal búcsúzott, ahogyan az író annak idején elkészönt a kiterített apjától. A ravatalnál beszédet mondott Féja Géza, Juhász Ferenc, Nagy László, Galambos Lajos és Tompa Kálmán. Az egri érsek ekképp zárta a búcsúzó imáját: „Testvérünk Áron! Aki hivatásodban a dadogó Mózesed helyett szólottál! Az irgalmas Jézus áldásával íme hazabocsátunk Téged születésed földjére, ami bensőnkben a miénk is, hiszen az anyaföldnek mélyén, odafenn az égben, s az emberi szívek érező kamrájában nem léteznek országhatárok.”

Galambos Lajos búcsúzik Tamási Árontól a Farkasréti temetőben. Az első sorban Illés Endre, Juhász Ferenc és Nagy László áll (Petőfi Irodalmi Múzeum, fotó: Keleti Éva)

Juhász Ferenc emígy búcsúzott:

„Ábel utolsó könyvében az ördögtől-megszabadult fekete ember válasza Ábel kérdésére, hogy mi célra vagyunk a világon? ez volt: »Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.« Igen, ez volt a Te legfontosabb tanításod, otthont-kereső Otthontalan. Ez a mondat világló és szívárványos és csillag-hímporos műveid szíve, vért-lökő megállíthatatlan dobogása. Az ember nem lehet magányos, hiszen az égitestek sem azok, az ember nem ragyoghat árván, nem vacoghat foszforeszkálva a csönd-poros űrben. Otthon kell lennünk valahol a világban, s önmagunkban. S az otthont-építeni-nem-tudóknak otthont kell építenünk: falakat, tetőt, ha másból nem, véres és deres, gyászszívmű és tűz-irgalmú, arany-álarcú és gyémánt-vértű, virág-szagú és bánat-erjedésű szavainkból. Ez a föladatunk. Erre tanítottál. Ezt mondja minden műved, jövőbe-induló drága Barátom, Tamási Áron. Ezzel indultam én is, a Dunántul Ábelje, jövőt-hódító daccal és szorongással. Ezt mondod századokon át, halhatatlan szávaiddal halhatatlan nyelvünkön, aminek Arany János óta nem volt nagyobb birtokosa és művelője, mint Te, szegények fia, lentiek-küldötte: Tamási Áron.”

1966. május 26-ától, Tamási Áron halálhírének érkezettől, három napon át harangoztak a farkaslaki templomban. A házak ablakait lemosták, az utcákat megtisztították. A falu készült a végtisztesség megadására.

Tamási Áron koporsója Farkaslaka előtt (dr. Sipos László tulajdona, fotó: Sztojka Ferenc)

A koporsót szállító autó a Baknya-tetőn, az autó mellett Bokor Ágota (dr. Sipos László tulajdona, fotó: Sztojka Ferenc)

A koporsót szállító vonat június 7-én, kedden indult el Budapestről, a Nyugati-pályaudvarról. A Magyar Írók Szövetsége erről hivatalos táviratban értesítette a román hatóságokat. Amikor híre ment, hogy a vonat átért határon, a szülőfaluban ismételtelen megszólalt a harang. Így várták a közülük való nagy embert.

Innen számítva a történetnek két változata van. Az egyik szerint, melyet Sütő András, a gyulafehérvári érsekségen Lestyán Ferenc vikárius és sokan mások megerősítettek, a Farkaslakára (románul: Lupeni) feladott koporsót szállító vagonot valahol, valakik vagy a vak véletlen az ország déli részébe, a Zsil-völgyi Lupénybe (románul: Lupeni) irányították. Június 8-án Lupényből közölték, a vagon megérkezett. Június 9-én a holttestet szállító kocsit hozzákapcsolták egy Segesvárra induló szerelvényhez. A segesvári vasutasok kiszabadították a vagon, s még aznap este a holttest megérkezett Székelyudvarhelyre.

A másik változat szerint (erről Birton István, a falu akkori plébánosa 1991. május 22-én, Jakab Simon, Farkaslaka valamikori néptanácsának, majd az itteni Béke Termelőszövetkezetnek az elnöke 2006. június 20-án írt egy összefoglalást) a június 7-én elindított koporsó Segesvárra érkezett, itt a szerelvényről lekapcsolt vagon félreállították, majd két nappal később, 9-én hozzákapcsolták a székelyudvarhelyi személyvonathoz, s az estére megérkezett az udvarhelyi állomásra.

A folytatásra vonatkozóan nincs eltérés. Székely Artilla állomásfőnök elintézte a hivatalos formákat, dr. Bakk Elekné dr. Takács Sára főorvos asszony mint „hivatalos egészségügyi közeg” vállalt minden felelősséget. A pecséteket leszedték a vagonról. A koporsót éjszakára a református temető halottsházában helyezték el.

Június 10-én, pénteken reggel – olvasható dr. Bakk Elekné Takács Sára könyvében – a koporsót egy lenyitható oldalú autóra tették. Az autó platóján, a lesúrolt deszkákra a fej-részhez fekete bársony fehér kalotaszegi varrottas került, a koporsó alatt a székely himnusz dallamát szerző Csanády György édesapja, Csanády Zalán által vakon csomózott perzsaszőnyeg volt, az oldalfalakon tarka székely szőttesek és kalotaszegi varrottasok látszottak. A koporsót Tamási Áron „lelki gyermekei”-nek, dr. Bakk Elek leányainak kelengyével vonta be édesanyjuk. Elöl az autón fekete fátylakat fűjt a szél.

A Farkaslaka felé tartó kis karaván a Baknya-tetőn megállt. A koporsót kísérők fekete fátylakkal integettek. A faluban várakozók azonban nem vették észre az érkezőt, s nem kondították meg a harangot. S mivel az íratlan törvény szerint a hazatérő halottat csak harangszóval lehet fogadni, az egyik kísérő autó előrement, hogy jelezze az érkezést. A szomszéd községre, Szentlélekre, melynek valamikor Farkaslaka a filiája volt, nem vonatkozott a szokástörvény, de amikor hírt vették az érkezőnek, ott is felzúgott a harangszó. A mezőn dolgozó székelyek, amikor észrevették a menetet, levették kalapjukat és kiegyenesedve álltak, míg az autó elhaladt mellettük. Dél előtt 11 órakor érkezett meg Farkaslakára a fakoporsóba zárt rézkoporsó. A falu lakói hullámozó tömeggé válva énekeltek. A templomban elhelyezett koporsó mellett az ünneplő székelyruhás osztálytársai-kortársai tartották gyertyáikat az oltár előtt, mellettük helyezkedtek el rendre a fiatalok. A padok megteltek emberekkel. Hamarosan kezdetét vette az imádkozás. Egy öregasszony mondta előre a szöveget, a többiek halkán utána imádkoztak. Így imádkoztak egyfolytában a temetés kezdetéig. Ekkor elnémultak a harangok is.

Délután 3 órakor volt a búcsúztató mise. László Ignác tiszteletbeli főesperes, mikófalvi plébános volt a főcelebráns. Tizenhárom pap és a székelyudvarhelyi katolikus vegyes kórus segédletével zajlott a szertartás. Birton István, a falu papja mondta az előre megírt, és a hivatalos szerveknek bemutatott búcsúbeszédet.

Végtisztességre megjelent gyászoló Testvérek!

A gyulafehérvári székesegyházban álló régi síremlékek egyiken ez a sírfelirat olvasható: „Sta viator! Nec abi. Morare paulum et considera.” [„Állj meg vándor, ne tétovázz! Maradj egy kicsit és elmélkedj!”]

Most, amikor itt állunk e koporsó előtt, hogy megadjuk Farkaslaka nagy szülőtte, néhai Tamási Áron immár kihűlt földi porhüvelyének a végtisztességet, egészen önkéntelenül az említett sírfelirat figyelmeztető tanítása kívánczik előtérbe. A földi élet vándoraiként állunk itt és emlékezve elmélkedünk arról, amit az elhunyt a szülőföldnek adott. [...] Mint szorgalmasan gyűjtögető méhecske ide-oda szállt és röpködött, s az emberek és események változatos színű és sokrétű világában mindenütt talált összeszedni és megőrkíteni valót. Ezeket az értékeket összegyűjtögetve elraktározta a szellemi kincsek kaptárába, aminek könyv a neve. [...]

A kaptárok lassan megteltek zamatos ízű édes mézzel, közben a gyűjtögető méhecske is elfáradt, meggyengült. A korrall a kór is jelentkezett. A kéz a tollforgatásban elernyed. A lélek még ugyan győzte volna, de a test lassan felmondta a szolgálatot. Úgy adódott, hogy mint a szülőfalu papja levélben keressem fel a betegágyán a szenvedőt. S egyebek mellett ezt írtam: „[...] a betegség olykor áthúzza az emberi terveket. [...] Aki a bölcsőnek aere perrenius [ércnél maradandóbb] emléket állított írásban, bizonyára gondolt a másokra is, amiről keveset beszélünk és még kevesebbet írunk, de amire a felettem megújult, otthonában tanyázó bagoly figyelmeztet elsősorban engem és mindenki mást, aki a szülőföldem fogalmi körébe tartozik. A földi élet nyújtható, de nem usque ad infinitum [a végtelenségig]. Ez valóság. Egyszer legördül a függöny az élet színpadán, miután eljátszottuk a kiosztott szerepet. Boldog ember, ki nyugodt lélekkel elmondhatja magáról, hogy a szerepet igyekezett becsületesen megjátszani nemcsak a világ, de a lelkiismerete előtt is. [...]

Itt áll a szülőfalu népe most megilletődve e koporsó előtt néma csendben [...].

Az elhunyt szóban és írásban meghagyott végakarata az volt, hogy földi maradványait, holttestét haza szállítsák szülőfalujába, és itt a farkaslaki temetőben, a templom közelében helyezték el örök nyugalomra. Ez most már teljesül. A szülőfalu népe lelkipásztorával együtt szeretettel köszönti és fogadja a nagy hazatérőt. De köszönjük a nagy figyelmeztető tanítást, ami ebben az utolsó kívánságban jelképesen kifejezésre jutott. Földi halandó és vándor, bárhol is láttál napvilágot, bármerre sodorjon az életár, élted és fáradságos munkád közepette gondold arra, hogy a földi pályafutás befejeztére hazatérhess oda, ahonnan elindultál – miként az elhunyt mondotta – „a nagy Géniuszhoz”, az Istenhez.

Tamási Áron, Krisztusban testvérünk, Isten veled, Isten velünk.

Gyászszertartás Farkaslakán (dr. Sipos László tulajdona, fotó: Sztojka Ferenc)

Amikor a román hatóságok „megtudták – olvasható Birton István feljegyzésében – hogy egyházi szertartás szerint lesz a temetés”, lefújták a hivatalos gyászünnepeket, „s az autókat nem engedték be a faluba [...]”. Az akkor még megvolt Magyar Autonóm tartomány mellett a brassói titkosrendőrök és állambiztonsági emberek is jelen voltak a temetésen. Bőrkabátos civil örök, szekuritátés biztonsági rendőrök vegyültek a gyászolók közé.

A helybeliek, a környékiek, illendőség szerint járultak a sírhoz. A barátok: Balogh Edgár, Nagy Imre, Kacsó Sándor, Sütő András, Sütő Andrásné, Gálfalvi Zsolt, Kányádi Sándor, Hirsch Judit, Katona Szabó István, Nagy Pál, Nagy Lajos és sokan mások az ország és a Kárpát-medence különböző részeiből búcsúzni jöttek. Nagy Imre festőművész, aki Tamási Áron szívének egyik legkedvesebb portrét készítette az íróról, a sír mellett ezt mondta: „Mindjárt melléd fekszőm Áron!” Legtovább a *Tizenegyek* még élő tagjai és a marosvécsi találkozó házigazdája, Kemény János álltak a sírnál.

„Amikor a koporsót a sírba leengedték, mintegy a síráshoz társultan – írta Sütő András *Tamási Áron rendes feltámadása* című írásában –, fölöttük surroggni kezdtek a cserfák levelei, majd aztán a vastagabb ágak is recsegésbe fogtak, kétségbeesett, töből kiszakadó csapkodásba”. Utóbb azonban, ezt Tamási Gáspár örökölte meg, az égháborút „az isteni gondviselés más irányba vezérelte”; kitisztult az ég, nem esett az eső, s a madarak rázendítettek énekükre.

*

Tamási Áront végakarata szerint, Birton István, a helybeli plébános és Jakab Simon termelőszövetkezeti elnök segítségével nem a temetőben, hanem az akkor még a plébánia kertjéhez tartozó részen, a „nagy út kanyarulatában, a templom háta mögé, arccal kelet felé” temették el, ősei közelében, két cserefa között. Kopjafát állítottak a sírra, névvel, a születés és a halál dátumával. A kopjafára, a kívánsága szerinti sírfeliratot csak huszónhárom évvel később, a romániai rendszerváltás után lehetett felírni. Ma is olvasható ez:

„Törzsében székely volt,
Fia Hunniának.
Hűséges szolgája
Bomlott századának.”

A temetést követő megbeszélésen, melyet dr. Bakk Elekék rendeztek székelyudvarhelyi házukban a messziről érkezett vendégeknek, elhatározták, hogy síremléket állítanak az írónak. A síremlékállítás munkájára dr. Bakk Elekné főorvos asszonyt kérték fel.

A doktornő Szervátiusz Jenőt kérte fel a síremlék megtervezésére és kivitelezésére. A Mester, aki korábban megalkotta az öngyilkosságba kergetett költő, nyelvész és a kolozsvári egyetem egyik vezetőjének, Szabédi Lászlónak és Asztalos István írónak a síremlékét, fiával Szervátiusz Tiborral együtt vállalta el a megbízást.

Sipos Ferenc, Tamási Áron sógora ajánlotta az emlékműhöz a Hargita sándorfalvi részen fekvő, „Úrasztal kövé”-nek nevezett hatalmas kőtömböt.

A követ csak három összekapcsolt erdei traktor tudta kimozdítani helyéből. Ivóban, a patak partján rakták trélerre, s onnan tengelyen szállították Farkaslakára. A templomkertben deszkabódét ácsoltak a művészeknek, befedett állvánnyal védték a készülő szobrot.

A szoborba a két Szervátiusz belefaragta az író legjellegzetesebb figuráit. Bal felől, alul az *Ábel a rengetegben* főhőse, Szakállas Ábel látható Bolha kutyával. Az alsó jobb mezőben – olvasható Lőrincz József *Köbe faragott remény* című könyvében – az *Énekes madár* főhőse, Magdó jelenik meg. Ábel háta mögött egy gyermeket vezető nőalak tűnik fel az ókori sumér kultúrára jellemző stílusban. Magdó mögött egy derékon felül meztelen nő és az ördög feltehetően az *Ördögváltozás Csikban* című novellát idézi. A gyermekét vezető anya mögött egy medvével viaskodó férfi látható, a *Hegyi csoda* című novella illusztrációja. A trachit-emlékmű hátoldalát a *Rendes feltámadás* figurái foglalják el. A hátoldal közepére *Szép Domokos Anna*, Tamási Áron egyik ballada-novellájának a hősét faragták. De itt van a *Tűzet vegyenek!* novella hősenek az ábrázolata, a *Hűséges Mártonka* is.

A szobor, melynek megvalósításához az ekkori román állam Fazakas János magyar nemzetiségű miniszter közbenjárására 120 ezer lejrel járult hozzá, s melynek befejezéséhez farkaslaki, romániai és magyarországi emberek összefogása volt szükséges, 1972-ben készült el.

A Havas azon részén, ahonnan az „Úrasztal kövé”-t elhozták, jó vízű forrás fakadt.

Tamási Áron emlékműve Szervátiusz Jenő és Szervátiusz Tibor alkotása (Fotó: Zsiga Kristóf)

